

područja. Dosadašnja su istraživanja pokazala da se u sakralnim objektima Istre nalaze vrijedna djela mnogih majstora i njihovih radionica djelatnih u poznatim umjetničkim centrima Italije, ali i šire. I u tom je kontekstu inicijativa urednika za pokretanje ovakve edicije vrlo značajna, a nadamo se da će buduća izdanja obuhvatiti sve vrste likovnih umjetnosti kojima su se, u skladu s liturgijom, opremali sakralni prostori.

Mateja Jerman

Stanko Josip Škunca, *Prošlost Crkve u Istri*, Posebna izdanja, sv. 31, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2014., 269 str.

Knjiga *Prošlost Crkve u Istri* Stanka Škunce, marljiva i plodna istraživača istarske crkvene povijesti, prema riječima samoga autora, predstavlja „pre-smion pothvat da bi zadovoljio zahtjeve suvremene povijesne znanosti“ (7). Međutim, valja odmah na početku naglasiti da, iako se knjiga ne temelji na radu na izvorima, nego je rezultat prikupljanja, usustavljanja i interpretacije historiografskih radova, različite vrijednosti, o povijesti Katoličke crkve u Istri, ona je vrijedna, koliko zbog toga što se duga povijest kršćanstva na istarskom poluotoku našla na jednom mjestu, toliko i zbog autorovih originalnih interpretacija nekih trenutaka te povijesti.

Porečki i pulski biskup Dražen Kutleša u „Predgovoru“ (5) piše: „Otac Stanko Škunca je pokušao sažeti najvažnije događaje iz povijesti Crkve u Istri i na vrlo pristupačan način ponuditi čitateljima to bogatstvo u jednoj knjizi.“ Na tragu tradicionalne podjele opće povijesti Crkve na stari, srednji i novi vijek, knjiga je podijeljena na tri dijela: „Crkva u Istri u starom vijeku“ (11-57), „Istarska crkva u srednjem vijeku“ (61-101) i „Crkva u Istri u novom vijeku“ (105-208). Svaki je od triju dijelova opet podijeljen na više poglavlja.

Prvi dio obuhvaća vrijeme od pojave prve kršćanske zajednice u Poreču sredinom 2. stoljeća, formiranju koje su prethodili pojedinačni prijelazi na kršćanstvo, pa do dolaska Istre pod vlast Bizanta u vrijeme Justinijanove rekonkviste u 6. stoljeću i rascjepa Akvilejskoga patrijarhata na početku 7. stoljeća. U tom razdoblju, dugom četiri i pol stoljeća, kršćanstvo je prošlo put od progonstva i mučeništva do priznavanja slobodnoga djelovanja i proglašenja službenom religijom Rimskoga Carstva. Autor o tom vremenu

donosi mnoštvo informacija, od tradicije da je kršćanstvo u Istru donio sam apostol sv. Marko, odnosno njegov učenik Hermagora, u Hrvata i Slovenaca Mohor, prema kojoj je skeptičan jer nema potvrde u povijesnim vrelima onoga vremena, do nastanka istarskih biskupija: Porečke, Pulske, Novigradske i Pićanske. Širenje kršćanstva na istarskom poluotoku i njegovo institucionalno strukturiranje stavljeno je u kontekst širih zbivanja na religioznom i političkom planu onoga vremena.

Samom pak unutrašnjem ritmu kršćanskoga života posvećena je dužna pozornost. Opisan je mučenički hod istarske Crkve s imenima njezinih poznatih mučenika od sv. Maura i sv. Germana te drugih, manje poznatih mučenika. Posljedice Milanskoga edikta iz 313., kojim je Crkva dobila slobodu djelovanja, osjetile su se i u Istri, ne samo u porastu broja kršćana nego i u sve žučnijim teološkim raspravama, herezama i raskolima. Jedan od raskola poznat je kao Istarski raskol, kada su istarski biskupi odbili podržati papinu osudu triju teologa, tzv. tri poglavlja. Smatrali su da su ti teolozi iznosili ispravno učenje o dvije Kristove naravi, a osudu pape Pelagija pripisivali su pritisku cara Justinijana. U raspravama oko „enigme biskupije Cise“, tj. pitanja gdje se nalazila spomenuta biskupija, autor, nakon navođenja različita mišljenja, obrazlaže zbog čega mu se opravdanim čini mišljenje da se Cisa nalazila na otoku Pagu, u blizini Novalje. Na kraju su i informacije o sakralnoj arhitekturi, među kojom posebno mjesto zauzima Eufrazijeva bazilika u Poreču, te smjene raznih vlasti u Istri i njihove posljedice na vjerske prilike.

U drugom dijelu, posvećenom srednjemu vijeku, autor, slijedeći kronologiju zbivanja, prati plovidbu „Petrove lađe“ u istarskim „teritorijalnim vodama“, od seobe naroda do pojave reformacije u 16. stoljeću. Ukazuje na nemogućnost točnije rekonstrukcije povijesne zbilje za 7. i 8. stoljeće, kako one općepovijesne, tako i crkvene. Razlog je nedostatak povijesnih izvora iz toga vremena. Feudalizacija Crkve, pad discipline, borba za investituru imale su prepoznatljive posljedice i za mjesnu Crkvu u Istri. O „tamnom dobu“ Crkve u 9. i 10. stoljeću, posljedicama zbivanja unutar opće Crkve na lokalna istarska crkvena zbivanja, doneseni su relevantni podaci. Autor posebnu pozornost posvećuje „feudalnom oklopu“ u kojem se Crkva našla. Njezini dostojanstvenici, okovani tim oklopom, u mjeri u kojoj su postajali sve više feudalci, sve su se manje brinuli o svojem duhovnom poslanju. Često braneći feudalizam kao stvarnost koja dolazi od Boga, branili su svoje povla-

stice, pri čemu su zanemarivali svoju službu pastira i predstojnika vjerskih zajednica. Svježina i polet svjedočkoga, mučeničkoga kršćanstva iz prva tri stoljeća pomalo se gasila. Međutim, i u tom tamnom vremenu stijeg kršćanstva hrabro su držali monasi. U Istri je, kako autor navodi, došlo do osnivanja ili obnove nekoliko samostana: sv. Marije i sv. Mihovila nad Limom, sv. Petronile u Dvigradu, sv. Mihovila kod Bala, sv. Ivana na Pučini kod Poreča i u Svetvinčentu. Novi polet pomalo umornom kršćanstvu udahnut će tzv. prosjački redovi nastali u 13. stoljeću: dominikanci, franjevci i serviti. Njihovu nazočnost na istarskom poluotoku, kao i redovničku renesansu u 15. stoljeću, tijekom koje uz pojavu opservanata, strožega krila franjevaca, u Istru dolaze i pavlini, autor promatra u dinamici s jedne strane okoštavanja crkvenih struktura, a s druge nicanja novih karizmi u Crkvi, koje tim strukturama udahnuju novu životnost i snagu.

U sintetiziranoj, zgušnjutoj formi Škunca donosi pregled političkih promjena izazvanih smjenama vlasti od 8. do 15. stoljeća, poimence od one langobardske preko franačke, njemačkih feudalaca, akvilejskih patrijarha do borbe između Venecije i Habsburgovaca, Venecije i Genove za prevlast u Istri i podjele Istre između Habsburgovaca i Venecije u 14. stoljeću te kako su političke promjene utjecale na život Crkve. Tako prošlost Crkve nije nešto izolirano, neovisno od političke i društvene zbilje, ta prošlost zapravo pulsira unutar te zbilje, u međusobnom prožimanju i utjecaju. Dužna pozornost posvećena je dolasku Hrvata, njihovu pokrštavanju i glagoljskoj baštini. Što se tiče potonje, autor smatra da je došlo vrijeme za napuštanje ćirilometodske teorije o nastanku glagoljice i prihvaćanja novih teorija koje nastanak glagoljice stavljaju u vrijeme dolaska Hrvata.

Prvo veliko razdoblje novovjekovne prošlosti Crkve u Istri autor uokviruje reformacijom kao početkom i Napoleonovim vremenom kao završetkom toga razdoblja. Oba su događaja bila udari na Crkvu i oba su ostavila prepoznatljive ožiljke na njezinu licu, kako na općoj, tako i na mjesnoj, istarskoj razini. Prvi je bio udar iznutra, dok se onaj drugi, implementirajući ideje Francuske revolucije, dogodio izvana. U tom vremenu, dugom skoro 300 godina, Crkva prolazi krize i padove, nakon kojih u pravilu dolaze obnove i usponi.

O dvama temeljnim problemima u drugom novovjekovnom razdoblju (od uspostave austrijske vlasti u Istri 1815. do njezine propasti nakon Prvoga svjetskog rata 1918.) s kojima se suočila Katolička crkva u Istri, onom „unu-

trašnjem“ – sekularizaciji, nedostatku svećenika i prijeporima oko uporabe staroslavenskoga i hrvatskoga jezika u liturgiji te onom „izvanjskom“ – sudaru hrvatskoga i talijanskoga nacionalnog pokreta te pojavi liberalizma, s kojim dolazi ateizam, i socijalizma praćena borbenim antiteizmom, autor piše *sine ira et studio*, ne pada u napast demonizacije protivnika Crkve. Sve navedene pojave slijevaju se u nemirnu maticu društvenih procesa unutar kojih je teško izdvojiti koliko vanjski (svjetovni) čimbenici uvjetuju unutrašnje (Crkvene), odnosno koliko unutrašnji određuju one vanjske.

Treće razdoblje obuhvaća povijest Crkve u Istri u doba dvaju totalitarizama: fašizma i komunizma te razdoblje uspostave samostalne hrvatske države. Talijanska fašistička vlast svojim primarnim zadatkom u krajevima koji su pripali Italiji nakon Prvoga svjetskog rata smatrala je rješavanje „slavenskoga pitanja“. Konkretno je to značilo brisanje hrvatskoga i slovenskoga identiteta u Istri i čitavoj Julijskoj Veneciji. Budući da je put od potiskivanja do radikalne eliminacije hrvatske i slovenske većine na tom prostoru bio neizvediv bez udara po nacionalno-političkoj eliti, to su se na udaru prvi našli istarski učitelji, svećenici, pravnici. *Fasci di combattimento*, osnovani 1919. radi borbe protiv socijalizma i komunizma, u Istri i Julijskoj Veneciji imali su primarno nacionalnu zadaću: zastrašivanjem, prijetnjama i batinanjem onemogućiti svaki hrvatski i slovenski javni nacionalno-politički izričaj. Istarsko hrvatsko svećenstvo, stojeći na braniku nacionalnih prava svojih sunarodnjaka prošlo je, „u ime nacije“, svoj 24 godine dug križni put.

Po oslobođenju Istre od njemačke okupacije, hrvatsko je svećenstvo pružilo svesrdnu podršku komunističkoj vlasti u diplomatsko-političkoj borbi za sjedinjenje Istre s Hrvatskom. Pritom je bilo svjesno opasnosti komunizma. U situaciji biranja između nacionalne slobode, iako pomiješane s protuvjerskom propagandom, ili ostanka u stranoj državi, neprijateljski raspoloženoj prema Hrvatima (i Slovencima), opredijelili su se za ono prvo. Izdigli su se iznad uskih staleških interesa u ime općega dobra. Ono što su oni učinili komunistička vlast, za dugih 45 godina, nikako nije uspijevala. I kada je tražila *modus vivendi* s Katoličkom crkvom u Istri, ta je vlast ostala opterećena ideološkom komunističkom matricom unutar koje Crkva, posebno njezine hijerarhijsko-kleričke strukture, predstavljaju trajnu opasnost za „narodnu vlast“. Ako su pod Italijom istarski hrvatski svećenici prošli križni put „u ime rase“ (nacije), ovoga puta su to isto prošli „u ime

klase“ (ideologije). O svemu tome, kao i o mnogim drugim crkvenim stvarima u doba dvaju totalitarizama, čitatelj će naći uravnotežene i argumentirane ocjene, pisane jasno, jednostavno, „pitko i čitko“.

Praćenje povijesnoga hoda Katoličke crkve u Istri Škunca završava osvrtom na suvremena zbivanja od uspostave samostalne Hrvatske do recentnih događaja. Vjerno Bogu i vjerno Istri, istarsko će svećenstvo podržati stvaranje samostalne hrvatske države. U novim prilikama bez Damoklova mača komunizma nad glavom, ali s mačem konzumizma, hedonizma i liberalnoga relativizma, Crkva u Istri, poštujući posebnosti mjesta i prilika, traži putove i metode „nove evangelizacije“, zaključuje autor.

Pri kraju je knjige popis kratica (209) i literature (210–213). U „Prilozima“ (215–242) se nalaze prijevodi dvaju dokumenata značajnih za povijest Crkve u Istri – Istarske konstitucije ispitane od Kongregacije Tridentskoga koncila i Primjena bule pape Lava XII. „Locum beati Petri“ iz 1828. (243–252) – te kronotakse biskupa s područja današnje Porečke i Pulske biskupije. Kazala osoba i toponima (253–259) pomažu i olakšavaju služenje knjigom.

Iako knjiga nema znanstvene pretenzije – ne temelji se na radu na izvorima, niti je pisana metodologijom uobičajenom u povijesnoj znanosti – nego je rezultat autorova prikupljanja, usustavljanja i interpretacije historiografskih rezultata, ona je i kao popularno-publicističko djelo vrijedan prinos 18 stoljeća dugoj povijesti Katoličke crkve na istarskom poluotoku. Škuncine ocjene prošlosti su odmjerene i uravnotežene. Ni u jednom trenutku ne pada u napast apologije djelovanja Crkve, nego nastoji obrazložiti čime je bilo uvjetovano i na čemu se temeljilo crkveno i društveno djelovanje klerika i laika. Kao teolog po formaciji i povjesničar po vokaciji, autor svoje teološke refleksije nastoji obrazložiti na povijesno egzaktn način. Povjesničar pomaže teologu da ne isklizne u apstraktne, manihejske, crno-bijele teološke refleksije u svom zaokruživanju povijesne stvarnosti. Crkva je u svijetu, ali nije od svijeta i upravo je ta bipolarnost izvor mnogih unutarcrkvenih prijepora, ali i sudara Crkve s društveno-političkom stvarnošću.

Stipan Trogrlić